

Dragan Matić

»In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda in naš narod je zarajal, da še nikdar tako ter ne more do sape še danes...«

Vzpon nemorale in alkoholizma med veliko vojno in v času poveljne psihoze

Matić Dragan, dr., Inšpektorat RS za kulturo in medije,
Metelkova 4, SI-1000 Ljubljana, dragan.matic@gov.si

178.1:94(497.4)1914/1918”
94(497.4) “1914/1918”:178.1

»IN ZAPELA JE HARMONIKA OD VZHODA
DO ZAHODA IN NAŠ NAROD JE ZARAJAL, DA
ŠE NIKDAR TAKO TER NE MORE DO SAPE ŠE
DANES ...«

*Vzpon nemorale in alkoholizma med veliko vojno in v
času poveljne psihoze*

Zdi se, da se je med prvo svetovno vojno pojavil podoben efekt, kot med množičnimi epidemijami kuge v srednjem oz. zgodnjem novem veku. Ljudje so se zavedli svoje minljivosti in začeli intenzivno uživati življenje tako, da so se množično začeli prepuščati pogostemu in nezmernemu veseljačenju, »svobodni ljubezni« ter prekomernemu uživanju alkohola. Že takrat so se nekateri cerkveni dostojanstveniki zavedali, da bo to pustilo posledice, ki bodo daleč preživele samo vojno. In res so se tisti, ki so računali, da bo s koncem vojne življenje steklo po starih »normalnih« tirnicah, zmotili. »Strupeni bacil vojne vrtoglavosti« je tokrat pod imenom poveljne psihoze tudi v pogojih splošne gospodarske krize, draginje in pomanjkanja ljudi gнал v brezbržno razuzdanost in »domovino izpremenil v eno samo, noč in dan odprto gostilno«.

Ključne besede: alkoholizem, nemorala, prva svetovna vojna, poveljna psihoza

Matić Dragan, PhD, Inspectorate of the Republic
of Slovenia for Culture and the Media, Metelkova 4,
SI-1000 Ljubljana, dragan.matic@gov.si

178.1:94(497.4)1914/1918”
94(497.4) “1914/1918”:178.1

“AND THE ACCORDION WAS HEARD FROM
EAST TO WEST AND OUR NATION REJOICED
AS NEVER BEFORE, SO THAT IT HAS NOT BEEN
ABLE TO RECOVER ITS BREATH TO THIS DAY...”
*The Rise of Immorality and Alcoholism during the
Great War and in the Time of the Post-war Psychosis*

It seems that the First World War had an effect similar to that of massive plague outbreaks in the Middle Ages or early modern times. People became aware of their transience and started enjoying life intensely by reveling immoderately and frequently, by making “free love” and by consuming alcohol in excessive quantities. Some church dignitaries were aware at the time that this would have consequences long after the end of the war. It indeed turned out that those who thought that the end of war life would bring life back to its old routine were proved wrong. “The poisonous germ of war dizziness” struck this time in the form of a post-war psychosis. Accompanied by a general economic crisis, inflation and great poverty, it pushed people into careless debauchery and “turned the homeland into one big public house that was open day and night”.

Key words: alcoholism, immorality, First World War, post-war psychosis

Alkoholizem je bil seveda problematičen že od nekdaj in spremlja človeško civilizacijo od davnine. Tako gre za pojav oz. anomalijo, ki je v določenih okvirih še družbeno sprejemljiva. Pozornost pa ta pojav začne zbujati, ko preide v fenomenalne razsežnosti, tj. ko se družba sooči z neobičajno razširjenim pijančevanjem, združenim s splošno nemoralo. Slednje je bilo v Evropi nasploh izpričano v času po prvi svetovni vojni oz. v prvi polovici dvajsetih let prejšnjega stoletja. Kot bomo videli v nadaljevanju, ta pojav nikakor ni zaobšel naših krajev.

Štiri leta po koncu vojne je univ. prof. dr. K. Ozvald modroval o vzrokih tega fenomena: »Delili so podpore po očetih, možeh in sinovih, ki so bili pri vojaki, delili so jih v obilni meri. In kaj so zalegle te podpore? Našo domovino so izpremenile v eno samo, noč in dan odprto gostilno. Kakor da je zavladal sam Ali – paša iz Cankarjeve povesti. In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda in naš narod je zarajal, da še nikdar tako, ter ne more do sape še danes. A kaj je neki poklicalo na plan te nove oblike življenja med nami? Kaj je temu vzrok? Vojna je, vojna, ki ... prihaja kot do skrajnosti radikalen preocenetelj vseh v mirni dobi veljavnih vrednot. Zakaj neki je v tistih 'letih strahote' bil na mesto litra postavljen škaf na krčmarjevo mizo, zakaj je za prvi člen spolno-moralnega zakonika bila proglašena svobodna ljubezen? No, zakaj? – C' était la guerre, bila je vojna ... Prišel je bil skušnjavec ... in z razločnim pomežikovanjem dal ljudem razumeti, da – če se pokoriš cesarju, nisi več dolžan pokorščine Onemu, ki zahteva: ne kradi, ne pričaj po krivem zoper bližnjega, ne stezaj roke po njegovi ženi in ne po njegovem blagu.« Tako lahko potegnem sklep, da je poleg držav in družbenih sistemov vojna razsula tudi sisteme moralnih vrednot, kar se je rezultiralo v razbrzdanem življenju, tj. predvsem v obliki vsesplošnega pijančevanja, hrupnih plesnih zabav in »svobodne« ljubezni.¹

Če pustimo seksualno in dogajanje, povezano z zabavami, za kako drugo priložnost in se osredinimo samo na alkoholizem, potem lahko za začetek ugotovimo, da so nekateri nepopravljivi optimisti v koncu vojne videli celo možnost za zmanjšanje alkoholizma, posebej pitja žganja.

Videti je namreč (o čemer priča tudi navedeni članek dr. Ozvalda), da je vojna v prvi fazi, dokler ni nastopilo splošno pomanjkanje, pospešila pijančevanje, kasneje pa ga je pomanjkljiva preskrba ublažila. V glasilu protialkoholnega gibanja so zapisali: »Na eno reč pa je treba posebej opozoriti. Namreč boj zoper žganjepitje bo zdaj nekoliko lažji kakor sicer. Žganja se zdaj razmeroma malo pije; pije se izvečine vino. Špiritovega žganja skoro ni dobiti. Tudi kuhanje žganja iz sadja je vsaj nekoliko oteženo, ko ni toliko kotlov. Vsled tega so se nekateri prisiljeni vendarle odvaditi žganja. To priliko je treba porabiti ... Pozovimo ljudi, naj žganja nikar ne vpeljujejo! Če so do zdaj brez njega prestali, bodo tudi odslej. – Posebno še po vinskih krajih, kaj je treba tam žganja? /.../ Podobno se lahko reče o pivu. Kjer ga sedaj ne pijejo, naj ga tudi po vojski ne uvažajo! Kaj je treba zopet piva po vinorodnih krajih? Kaj je treba npr. da ima v Novem mestu, sredi slovenskih gor, nemška pivovarska družba cel velik magacin, da se po vseh novomeških gostilnah to nemško pivo toči in da ga kmetje, ki imajo svoje gorice, po teh gostilnah pijo?«²

Slednje pričakovanje pa se je seveda izkazalo za popolnoma zgrešeno. Ob demobilizaciji je vlada sicer izdala ukaz, da se žganje sploh ne sme točiti, druge alkoholne pijače pa le do osmih zvečer. To pa je bil relativno mil ukrep – druge vlade so v tej dobi izdale prepoved točenja vseh alkoholnih pijač. Tudi ta omejitev pa je kmalu padla – »že par tednov po končani vojni so bile gostilne odprte lahko do desetih; ko bi vsaj to držalo /.../ v resnici se po nekaterih gostilnah pije do enajstih in do polnoči, prirejajo veselice s plesom, ki trajajo do dveh in do štirih zjutraj in se pijane tolpe vlačijo šele zjutraj domov. Pijančevanje je sploh grozno. Vprašanje je še vedno, kakor je bilo med vojsko, kje jemljejo ljudje, zlasti mestni, denar. Žita in krompirja ne predelujejo, ne sejejo in ne žanjejo, pijejo pa kakor mavre. Iz vseh gostiln odmeva veselo petje, oziroma kričanje in kruljenje, trkanje in napivanje Jugoslaviji, ententi, Wilsonu, Petru, Aleksandru in vsem mogočim patronom. Pred Ljubljanskim Uniomom je vsak večer okoli dvanajstih, ko se klet šele zapre, tako razgrajanje, da je nadloga za ondotne prebivalce in škandal za Ljubljano ... In pri takozvanih jugoslovanskih veselicah v Unionu – kaj se

¹ Prerod, Glasnik za нравno povzdigo naroda (dalje: Prerod), leto I, št. 4, Ljubljana 1922, univ. prof. dr. K. Ozvald, K tvornim silam življenja.

² Zlata doba (glasilo za treznost, dobrodelnost, ljudsko zdravje in sorodne panoge), Katoliška tiskarna, Ljubljana. sept./okt. 1918, str. 114, Zdaj je čas.

Razvratno rajanje v zlatih dvajsetih letih 20. stoletja.

tam počne! Srbski častniki se čudijo in zgražajo nad tem pijančevanjem pri Slovencih, kakršnega v Srbiji niso vajeni.« Eden od prvih ukrepov nove vlade, ki je kmalu po koncu vojne razveselil pivce žganja, pristaše protialkoholnega gibanja pa bridko razočaral, je bila splošna sprostitev žganjekuhe (ki je za časa habsburške monarhije bila dovoljena le ob plačilu takse) z obrazložitvijo, da bi šlo sicer veliko sadja v nič.³

Že kmalu, v letu 1919, sta bili zaradi naraščajočega splošnega pijančevanja sprejeti dve protialkoholni uredbi (glede omejitve točenja alkoholnih pijač), in sicer prva februarja, druga pa novembra 1919. Z uredbo celotne vlade aprila 1919 je bil ustanovljen posebni protialkoholni oddelek pri poverjeništvu za socialno skrb.⁴ Vendar so bili učinki teh ukrepov bolj vprašljivi. Ob utemeljitvi, zakaj je začel protialkoholni časopis *Prerod* izhajati, so zapisali, da je leta 1919 sicer uspel sijajen tabor Svete vojske, ki je imel namen dvigniti protialkoholno akcijo, pa se ni posrečilo, kajti »pijan-

čevanje se je še bohotneje razpaslo. Kaj je bilo temu vzrok? Menda takozvana »povojna psihoza«. Po domače povedano: norost, divjost, razbrzdanost, ki je po vojni nastala.«⁵

Tudi v letu 1920 se stanje ni izboljšalo. Policijski komisariat je spomladi tega leta poročal, da je – potem, ko se je za nekaj časa popivanje po gostilnah in kavarnah znatno ublažilo in se je zdelo, da je ljudstvo prišlo do spoznanja o škodljivosti alkohola – pijančevanje zopet šlo čez vso mero, kar se je pokazalo zlasti v predpustni dobi: »Pri posameznih veselicah se je udejevala nezmernost v popivanju do najvišje mere ter rajanje do ranega jutra ... Večina se ne zaveda intencij, ki se jih je stavilo pri olajšanju protialkoholnih naredb.« Zato so menili, da je treba spet vzpostaviti strogo policijsko uro, in sicer: »V gostilnah naj se po 21. oz. kavarnah po 22. ne toči alkoholnih pijač, policijska ura pa naj ostane kot do tedaj: v gostilnah do 22. in v kavarnah do 24.«⁶

³ Prav tam, številka za nov./dec. 1918, Alkohol prepovedan in Na naslov naše Narodne vlade SHS.

⁴ Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, upravni oddelek, fasc. 13–16, leto 1919, št. spisa 15040.

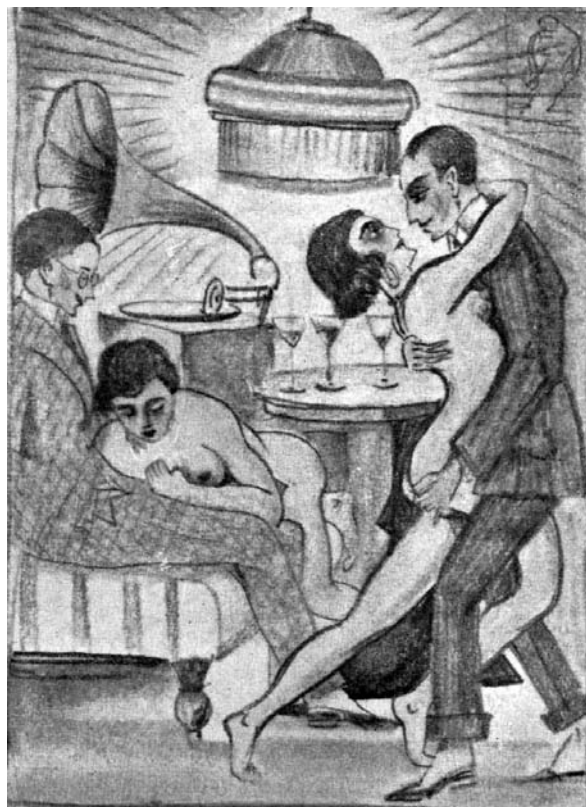
⁵ *Prerod*, leto I/št. 2, Lj. 1922, str. 18–19, Naš narod za npravni prerod.

⁶ Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, upravni oddelek, fasc. 13–16, leto 1920, št. spisa 4144 z dne 23. 4. 1920.

Očitno pa je v tem času med delavstvom poleg pošasti komunizma rajal tudi demon alkohol. Poleti 1920 je namreč sledila prepoved strežbe alkohola po tovarniških kantinah. V utemeljitvi se je tovarnarje tolažilo, da bo izpad dohodka zaradi prenehanja točenja alkohola obilno povrnjen z večjo storilnostjo treznih delavcev. Vsa razsežnost problematike alkoholizma med delavstvom pa se je izpostavila naslednje leto v zasavskih revirjih. Aprila 1921 je državni nadzornik Trboveljskih premogovnikov Maks Pitamic pisal predsedniku deželne vlade za Slovenijo in poverjeniku za socialno skrbstvo: *»Čast mi je sporočiti sledeče: Brezmejna strast in udanost alkoholu se še vedno opaža v premogovnem revirju ob plačilnih dneh. V soboto 9. t.m. se je poleg običajnih mezd izplačal tudi nabavni prispevek. V nedeljo so se pokazale posledice. Pravcati direndaj je vladal po trboveljskih gostilnah, kakršnega v dveletnem službovanju ne pomnim ...«* V nadaljevanju je državni nadzornik opisal, da sta ob 21. uri dva pijana rudarja napadla večjo družbo s kuhinjskim nožem, jo oropala, pri tem pa dve osebi težko ranila, eno pa lažje. Povedal je še, da je nato v nedeljski noči po izplačilu prišlo do 22 aretacij zaradi javnega nasilstva, množičnega pretepa, zoperstavljanja orožnikom in da je 50 oseb končalo v bolnišnici zaradi preteпов, še veliko več pa da se jih zdravi doma. Tako zaradi pijančevanja neupravičeno ni prišlo na delo precej delavcev pri posameznih rudnikih, in sicer: v ponedeljek v Zagorju 64, Trbovljah 455 (skupno število vseh rudarjev 4858) in Hrastniku 156, v torek pa v Zagorju 23, Trbovljah 186, Hrastniku pa 59. Pitamic je v poročilu opisal prizor, ki je bil posebno pomenljiv: *»V torek zvečer ob 7. uri (torej tri dni po izplačilnem dnevu, op. a.) sem bil priča dogodku, ko je mlad rudar popolnoma vinjen kričal po ulici: Toliko časa smo pili, da smo ves nabavni prispevek zapili.«* Svoje poročilo je Pitamic jedrnato zaključil z naslednjimi besedami:

»Sedanje stanje je nevzdržno. Neizprosni boj proti alkoholu je nujno potreben. Pijanci bi se morali najobčutnejše kaznovati z denarno globo in istočasno z zaporno kaznijo. Razen tega bi bila za priporočati revizija gostiln in vinotočev katerih kar mrgoli v premogovnem revirju. Najhujše odredbe bi zagotovo preprečile nadaljnji razvoj in bi blagodejno vplivale na omejitve tega velikanskega zla.«

Na Deželno predsedstvo je to poročilo naredilo velik vtis, tako da je nemudoma reagiralo

Sproščena zasebnost salonov dvomljivega slovesa.

in Pitamica 18. aprila povabilo na sejo deželne vlade, kjer je nadrobneje poročal o razmerah. Deželno predsedstvo je vladnemu poverjeništvu za notranje zadeve takoj izdalo navodila o najstrožjem nadzoru lokalov glede izpolnjevanja protialkoholnih predpisov. Prestopnike je morala policija najstrože kaznovati – gostilničarje oglobiti (v primeru, da je bil kdo že dvakrat kaznovan, mu je morala odvzeti obrtno pravico), vse, ki bi se pijani nahajali v javnosti, pa brez ozira na stan kaznovati z zaporno kaznijo na podlagi čl. 11 cesarske naredbe z dne 20. 4. 1854. Predsedstvo je menilo, da se zlasti malim zakotnim gostilnam in točilnicam da ob primerni pazljivosti zlahka dokazati dvakratno kršenje predpisov in postopati proti njim z odvzemom koncesije. Pri izvajanju se je naročala doslednost, energičnost in strogost. Okrajno glavarstvo v Celju je ob tem za dneve 23., 24. in 25. 4. zaradi plačilnega dne 23. 4. prepovedalo točenje alkoholnih pijač, kar je veljalo tudi za bodoče plačilne dneve.⁷ Iz navedenega sledi, da je alkoholizem resno ogrozil produkcijo premoga, saj skoraj 10 % izpad delovne sile nikakor ni zanemarljiv

⁷ Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, upravni oddelek, fasc. 13–16, leto 1921, št. spisa 10917.

pojav. Prav tako je videti, da je bila mlada država v zadregi glede zakonodaje in se je še vedno sklicevala na cesarske odloke iz srede 19. stoletja.

Negativni družbeni trendi – alkoholizem je bil očitno res samo eden od bolj vidnih znakov družbene krize – pa so se nadaljevali, čeprav je vzrok oz. povod v obliki velike vojne že zdavnaj minil. *Prerod* je 1922 vil roke: »Tri leta so že minula po strašni nevihti, – pa zastoj čakamo, da se bodo te umazane vode, te kalne luže same po sebi odtekle ... Vesoljni potop npravne propalosti še leži in teži nad zemljo. Verižništvo in odrtija še cvete, revščina, stiska, beda še narašča, ne da bi ji kdo odpomogel. Strašna brezčutnost src vlada v svetu. Vnebopijoče pomanjkanje srčne olike! Kako je mogoče sedeti na polnem žaklju in zadovoljno z nogami bengljati po njem – češ hvala Bogu, imamo! – ko takoj zraven siromak strada, od mrazu drhti, poginja! /.../ A lastno kožo, lastno meso, lastno grlo, lasten želodec negovati – na tem polju cvete visoka kultura. Če prideš pobirat za siromake, ti da eno kronico, - zvečer jih požene sto. Drugi večer ravno toliko. In tretji tudi. Milijarde gredo po grlu! Bakhus in Venera imata svoj nepretrgan praznik. Dan za dnem se jima nepretrgano žrtvuje ... Oh kako lušno je na svetu. Vse pleše: fantje plešejo, študentje plešejo, gospodične plešejo, otroci plešejo in stare omare plešejo. Plešejo tudi hiše, ceste in drevesa – vse se vrti naokoli. Veljak in prostak se vračata in vlečeta v pozni uri iz gostilne, se zibljeta in gugljeta po cesti, da se jima svet okoli vrti. Krokata in kruhlita vsak po svoje in prodajata svojo kulturo. Kletve se vsipljejo iz ust, pridušanje, psovke na debelo in poceni. Pojdi v železniški vagon in poslušaj, kaj tam govorijo. Rdečica te oblije ... kako ostudno se zlorabi slovenski jezik pomešan z laško nesramnostjo ... povsod po Evropi vlada veliko razdejanje, razdejanje v dušah in življenju, surovost, neusmiljenost, nenravnost, pijanost, podivjanost ...«⁸

Kljub vladni vnemi pri ustvarjanju protialkoholnih predpisov pa se zdi, da je oblast dejansko z dovoljevanjem novih gostiln delovala nasprotno. *Prerod* se je pridruževal napadom Slovencev in Slovenskega naroda, ki sta vlado in njene birokrate obtoževala dejanskega pospeševanja alkoholizma na podeželju: »V Ljubljani se na vse načine trudijo, da bi omejili pijančevanje. Po deželi pa rastejo gostilne kakor gobe po dežju.« V nadaljevanju se je na-

števalo primere vasi v raznih okrajih, kjer je oblast odobrila nove gostilne, npr. v litijskem okraju v vasi Štanga so na 600 ljudi prišle štiri gostilne, v Žvirčah na 290 dve gostilni ... Na Ptujju so odpirali žganjarne, ki so bile med vojno zaprte: Hutterjeva, Hans Straschillova, Maks Straschillova ... Ob tem je pisec prispevka poudarjal, da je splošno znano, kako visoka je bila kriminaliteta v bivši Kranjski in ne dosti manjša na Štajerskem (v nekdanji Avstriji naj bi bili v tem pogledu na prvem mestu), in to največ zaradi alkohola: »Vsa Slovenija to ve, obsoja, obžaluje in premišljuje, kako bi se dalo kaj pomagati. Samo naš birokrat vsega tega nič ne ve – ne vidi nič, ne sliši nič, kot bi bil mrtva stvar – ne vidi pijancev ob cesti ležečih, ne sliši ponoči po mestu in vasi tulečih, ne sliši bobna, ki poje našemu kmetu, solza in joka ubogih žena in otrok, ki trepečejo pod možem ali očetom pijancem ... On vidi samo svoje paragafe in premišljuje v svoji kanceliji, kje je še kak kotic v celi deželi, kjer bi mogel še kako novo gostilno in žganjarno pritisniti in nastaviti past, da se bodo ljudje vanjo lovili ... Bolgarskemu sobranju je predložen načrt zakona, po katerem naj bo na vsakih 2000 prebivalcev ena gostilna. Pri nas pa jih je v mestu z 2000 prebivalcev 33. Zraven pa še kakih 10 štacun, v katerih se prodaja žganje.«⁹

Kako daleč je lahko privedlo splošno pijančevanje na podeželju, je razvidno iz uradne korespondence med brežiško bolnišnico in državnimi oblastmi. Upravitelj Obče javne bolnišnice v Brežicah Zajec je pozimi 1923 pisal Zdravstvenemu odseku za Slovenijo v Ljubljani: »V političnem okraju Brežice in deloma okraju Krško je pijančevanje med kmetskim ljudstvom nenavadno razširjeno in sicer v večji meri kakor kjerkoli v Sloveniji. Pretepi v pijanosti in telesne poškodbe so na dnevnem redu. Vsled tega je javna varnost silno ogrožena. Pijanci napadajo brez povoda mirne pasante, ali pa se med seboj poškodujejo. V brežiški okolici h kateri se prištevata tudi občina Čatež in drugod, mirni sprehajalci niso sigurni pred napadi. Napadalci uporabljajo takoj nož, ali pa revolver. Ob nedeljah se pojavljajo na cesti cele tolpe pijanih ljudi. V mesecu januarju je bilo v enem dnevu izmed 22 možkih kirurških slučajev, 7 iz pretefov. En slučaj je bil smrten. Mnogo pa se jih leči doma. Na vsak mesec odpade samo v tukajšnjem najožjem okolišu po najmanj en uboj. Poškodovanci so navadno kmetski mladeniči brez premoženja, tako da v številnih slučajih vkljub

⁸ *Prerod*, št. 1/leto 1, Da bomo narod poštenjakov!

⁹ Prav tam, Nove gostilne in žganjarne.

razsodbi sodišča ni mogoče izterjati oskrbnih stroškov, koje potem nosi država. Ne pijančuje se toliko v privatnih hišah koliko v gostilnah. Večkrat se je pripetilo, da so hoteli ljudje v pijanem stanju obiskati svojce ali znanke v bolnišnici. Moralo se jih je s silo odstraniti. Naslov se prosi da blagovoli potom politične uprave uvesti akcijo za pobijanje pijančevanja, vsaj toliko da bi ostale gostilne ob nedeljah in praznikih zaprte, tudi ob delavnikih naj bi se policijska ura omejila ter strogo nadzirala. Gostilničarji, ki prekoračijo policijsko uro, naj se strogo kaznujejo. Bilo bi tudi priporočljivo, da se za poškovalce uvedejo izredne kazni.« Deželno predsedstvo je tudi v tem primeru takoj odredilo izredne ukrepe v brežiškem in krškem okraju v smislu postreženega nadzora, prepovedi točenja alkohola ob nedeljah in praznikih ter policijske ure.¹⁰

Problem alkoholizma pa nikakor ni bil omejen na delavska in podeželska okolja. Že aprila 1921 je policijska direkcija v Ljubljani prosila ljubljanski magistrat za pomoč pri reševanju alarmantno pogostih slučajev pijančevanja v javnosti, novembra 1922 pa poslala ponoven dopis: »Zmiraj pogostejše se ponavljajo slučajji, da si stražniki, opravljajoč službo na cesti, z osebami ki so vsled totalne pijanosti obležale na javnem prostoru, ali ki so vsled pijanosti skrajno renitentne ne morejo prav pomagati oziroma jih ne morejo na dopusten način privedi v zapor. Čestokrat so varnostni organi v takih situacijah navezani na usluge pasantov, da, celo šolske mladine, s katerimi se jim končno posreči spraviti pijanca na kakšnem ročnem vozičku na stražnico. Da tako ravnanje na javnem prostoru pospešuje javno pohujšanje je samoobsebi umevno. Tudi ni primerno za ugled mesta Ljubljane, ako tujci opazijo prizore pijancev po ulicah, in kakor je v splošnem interesu tako je tudi v interesu mestnega magistrata, da se pijane osebe najhitreje spravijo iz javnih prostorov. Iz tega vidika prosi policijsko ravnateljstvo, ker nima na razpolago potrebnih sredstev, naj mestni magistrat potrebno ukrene, da je v Mestnem domu policijskim organom vedno na razpolago voz – morda rešilni voz, s katerim bi se po potrebi pijane osebe odpeljale iz ulice v policijski zapor.« Prav neprimerna oblika odstranitve pijancev z ulic, pogosto združena z ekscesi, naj bi imela za efekt še večje zgražanje javnosti kot sama

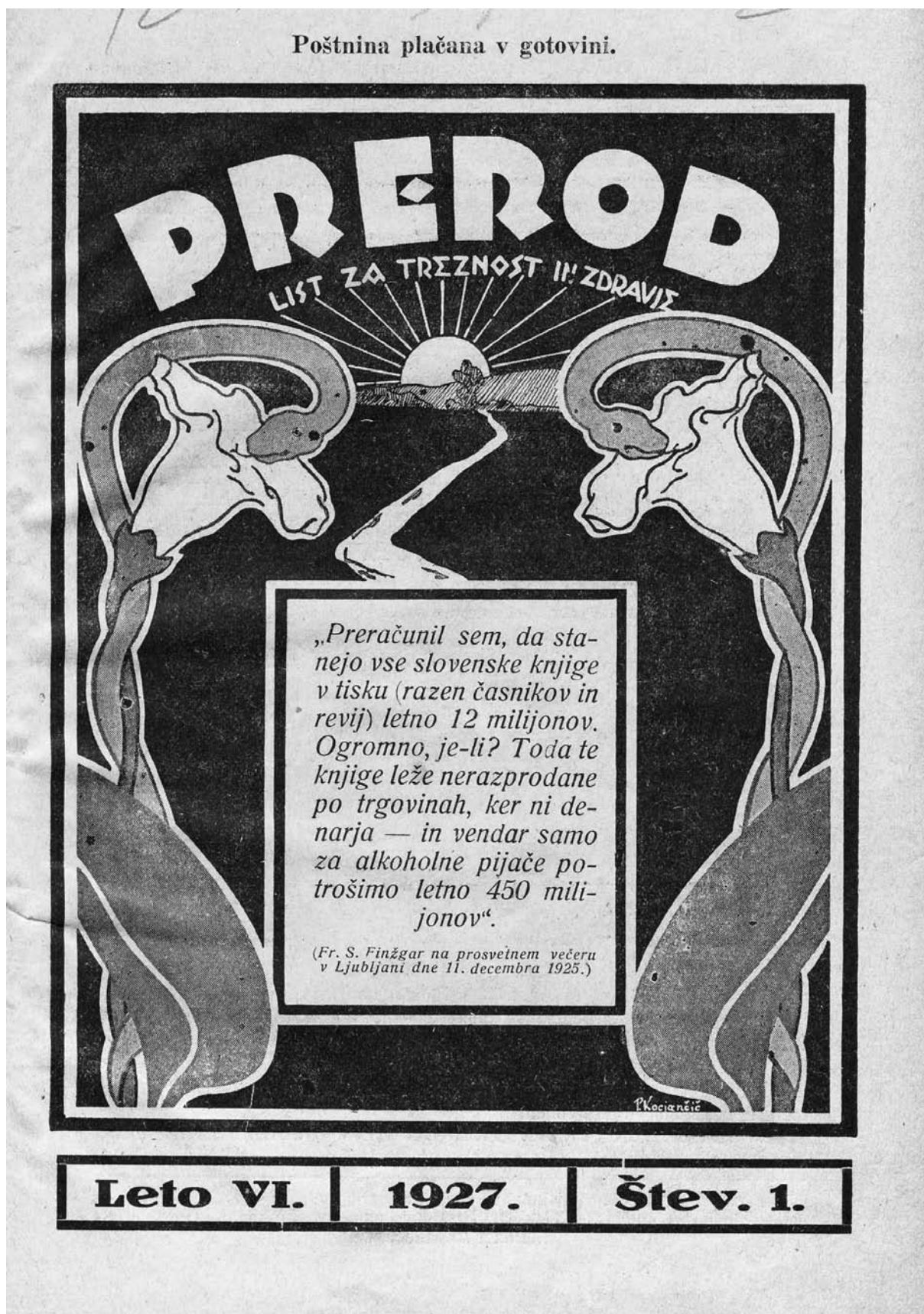
prisotnost pijanih oseb in njihovo pohujšljivo vedenje v javnosti.¹¹ V odgovor je magistrat pojasnil, da je »odgonski voz« za odvoz onemoglih pijancev na voljo proti primerni odškodnini, a je pokvarjen in ga mora policijska direkcija popraviti na svoje stroške. »Priprege« pa da ni na voljo, saj mesto svoje konje potrebuje drugod.¹²

Izmenjava mnenj ob osnutku nove »naredbe o pobijanju pijančevanja« v začetku leta 1923 med policijsko direkcijo na eni ter ljubljanskim Mestnim magistratom, Zadrugo gostilničarjev, krčmarjev, kavarnarjev, žganjetočnikov in izkuhavarjev v Ljubljani, oz. Zvezo kranjskih obrtnih zadrug na drugi strani, je razkrila vso razsežnost problema pijančevanja v urbanem okolju. Nasploh se je magistrat strinjal, da je potrebno odločnejše ukrepati, ker je pijančevanje šlo čez vse meje: »Pijančevanje je v Ljubljani res doseglo sedaj obseg, katerega menda ni možno več stopnjovati. Tako npr. ni bilo leta 1922 uvoženo v mesto čez užitninsko linijo nič manj nego 3.000.000 litrov vina, ne všteti žganja in piva – kar je številka, ki da gotovo povod za resno razmišljanje.« S to oceno sta soglašali tudi obe obrtni zvezi. Vsi pa so videli v nameravanem predpisu resne pomanjkljivosti. V prvi vrsti se je zdelo, da je hotela državna oblast prevaliti breme kaznovanja pijancev na občinsko raven. Magistrat je namreč ugovarjal, da bo nov sistem kaznovanja manj učinkovit, saj da magistrat nima »eksekutive«, ki v vsakem slučaju itak pripada policijski direkciji. Dodal je še, da dlje časa traja, preden ovadbe pridejo do njih kot do policije. Obe obrtni zvezi sta predvsem menili, da bodo oblastni ukrepi za njih škodljivi, ne bodo pa segli tja, kjer pravzaprav alkoholizem dejansko korenini: »Točenje žganih pijač v kavarnah itak skoraj ne pride v poštev, ker si navadni človek ne gre iskati žganje v kavarne, kjer je vsled okolnosti pretirano drago. Pač pa /.../, zakaj se proti trgovcem, branjevcem in drugim točilec ničesar ne stori. Kar se v Ljubljani in sploh Sloveniji v gostilnah in kavarnah in drugih enakih podjetjih žganja potoči, je pravi kolibri proti ogromni množini, ki ga potočijo trgovci in branjevc. Naše organizacije odločno zavračajo očitek, da bi se pijanstvo

¹⁰ Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, upravni oddelek, fasc. 13–16, leto 1923, št. spisa 6517 z dne 31. 1. 1923.

¹¹ Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, upravni oddelek, fasc. 13–16, leto 1922, št. spisa 1335 z dne 7. 11. 1922.

¹² Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, upravni oddelek, fasc. 13–16, leto 1923, št. spisa 10994 z dne 22. 3. 1923.

Naslovnica Preroda, lista za treznost in zdravje. (Prerod 1927)

vsaj nižjih slojev gojilo po gostilnah in kavarnah.« Poudarili so, da se da iz finančnokontrolnih statistik razbrati, kje se »izpeča« največ žganja: »Žgarnjarskega pijanstva zajec je povsem v drugem grmu – v trgovini. Je pa še eno zlo, t.j. prosta kuha žganja po kmetih. V vsaki hiši ga že skoraj imajo in ko so šli dečki na nabor je imel skoraj sleherni steklenico žganja v žepu, gostilne so teh malo videle, bilo pa je vse pijano. In tako je tudi z navadnim delavstvom. Naj se pogleda v večernih urah po trgovinah, kjer imajo koncesijo, pravico prodajati žganje in vino v zaprtih steklenicah, povsod se toči kar sproti in tudi sproti popiva. Ovadbe podajati je brezuspešno, ker ne kažejo oblastva napram tem kršiteljem zakonov in predpisov nobene vneme ali energije.« Ob tem so napovedali, da »bodo zahtevali, da se podvrže tako trgovanje presoji ali je potrebno za krajevno prebivalstvo, enako kot pri 'koncesijoniranih' obrtneh, saj: brajnarije, trgovine ki brez vsakega nadzorstva in odgovornosti točijo in prodajajo še celo totalno pijanim ljudem in prosta kuha (žganja, op. a.) na deželi so največje zlo.«

Tako magistrat kot obe zvezi so menili, da je naslednja velika pomanjkljivost neustrezno kaznovanje: »... naj se ne kaznuje gostilničarje, pač pa one, ki so pijančevanju vdani in ki brezmerno pijejo iz navade in strasti ... Manjkajo določbe, da se tudi zoper pijane osebe same radi pijanosti kazensko postopa – določbe, ki po obrtnem redu niso možne ... Pijanost na ulici naj bi bila sama na sebi kazniva.« Iz časopisov je bilo namreč povzeti, da se je npr. na Dunaju ravno tako razpaslo pijančevanje kakor v Ljubljani, da pa so tam proti pijancem drakonsko nastopili, jih nemudoma zapirali, njihova imena pa objavljali v časopisih. Na te pobude se je policijsko ravnateljstvo postavilo na stališče, da je povsem mogoče oglobiti in zapreti pijanca, ki se v javnosti pohujšljivo vede in da so zato podane zakonske osnove. Ravnateljstvo pa je poudarilo, da ni zakonske osnove za npr. javno razглаšanje razzsodb zoper pijance po časopisih ali takojšnjo izvršitev zapora, ne da bi se priznala pravica do priziva, kar se je predlagalo z zgledom na Dunaju.¹³

Na podlagi navedenih primerov je jasno, da je problem alkoholizma zajel vse plasti prebivalstva – tako ruralne kot urbane sloje in tudi izrazito delavska okolja. Predvidevamo sicer lahko, da je

¹³ Prav tam in pa spis št. 6521.

Reklama iz leta 1915 – Alkolin naj bi za vedno ozdravil pijanca.

bilo društvo za boj proti alkoholu pri opisovanju razsežnosti alkoholizma v svojem časopisu nagnjeno k pretiravanju. Vendar arhivski viri (uradna dokumentacija državnih in občinskih oblasti) kažejo, da v tem primeru ni bilo tako. Problem alkoholizma je postal tako pereč, da je bil za oblast moteč ne samo v tem, da se je kršil javni red in mir, pač pa da je bila v posameznih primerih celo ogrožena javna varnost in da je delavstvo bilo v prevelikem obsegu onesposobljeno za delo. Očitno je tudi, da je pojav množičnega alkoholizma povezan z enako razsežnim pojavom plesnih zabav¹⁴ in sproščenega spolnega vedenja. In več kot jasno je, da je sprožilec za te fenomene bila velika vojna, ki je povzročila množico individualnih travm (v posameznih primerih bi morda lahko govorili tudi o kolektivnih travmah). Videti je, da je nastala neka splošna potreba po pozabi, sproščanju in zatekanju v drug svet, drugačen od običajnega meščanskega, kmečkega oz. delavskega vsakdana. Morda pa je bil razlog prav to, da je ta vsakdan bil tako drugačen od umirjenega, varnega ritma, na ustaljenih tirnicah »včerašnjega sveta«, ki ga je slikovito opisal Stefan Zweig – sveta, ki je burno in nepovratno izginil v spirali časa.

¹⁴ Primerjaj Ursula A. J. Becher, *Geschichte des modernen Lebensstils*, Verlag C. H. Beck, München 1990, str. 176.

Zdi se, da se je proti sredini dvajsetih let alkoholna pošast skrčila v bolj sprejemljive razsežnosti. Vsaj iz ohranjenega gradiva in časopisnih poročil bi lahko sklepali o tem, da je povojna norost nekoliko izzvenela. Vsekakor pa gre za fenomen, ki bi si zaslužil sistematično in temeljito raziskavo, ki bi pokazala njegove prave razsežnosti.

Viri in literatura

Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, upravni oddelek, fasc. 13–16, leta 1919, 1920, 1921, 1922, 1923.

Ursula A. J. Becher, *Geschichte des modernen Lebensstils*, Verlag C. H. Beck, München 1990.

Prerod, Glasnik za нравno povzdigo naroda. Univ. prof. dr. K. Ozvald, *K tvornim silam življenja*. *Prerod*, leto I, št. 4, Ljubljana 1922.

Zlata doba (glasilo za treznost, dobrodušnost, ljudsko zdravje in sorodne panoge), Katoliška tiskarna, Ljubljana.

Und tatsächlich irrten jene, die meinten, dass nach Kriegsende das Leben wieder in die alten, „normalen“ Gleise zurückkehren wird. Der „giftige Bazillus des Kriegstaumels“ trieb nun unter dem Begriff der Nachkriegspsychose und angesichts der allgemeinen Wirtschaftskrise, der Teuerung und des Mangels die Menschen zu einer sorgenlosen Zügellosigkeit und „verwandelte die Heimat in ein einziges, Tag und Nacht geöffnetes Gasthaus“.

Schlagwörter: Alkoholismus, Unmoral, Erster Weltkrieg, Nachkriegspsychose

Zusammenfassung

**„UND DIE ZIEHHARMONIKA
ERKLANG VON OST BIS WEST
UND UNSER VOLK FEIERTE
WIE NIE ZUVOR UND KAM
BIS HEUTE NICHT WIEDER ZU
ATEM...“**

Die Verbreitung von Unmoral und Alkoholismus in der Zeit des Großen Krieges und der Nachkriegspsychose

Während des Ersten Weltkriegs scheint ein ähnlicher Effekt eingetreten zu sein wie während der massenhaften Pestepidemien im Mittelalter bzw. in der Frühen Neuzeit. Die Menschen wurden sich ihrer Vergänglichkeit bewusst und begannen das Leben intensiv zu genießen, indem sie sich häufigen und maßlosen Feiern, der „freien Liebe“ und dem übermäßigen Alkoholkonsum hingaben. Schon damals waren sich einige kirchliche Würdenträger bewusst, dass dies weit über den Krieg hinausreichende Folgen haben wird.